

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

Українська Академія Наук

Тілея

Науковий вісник

- *Історичні науки*
- *Філософські науки*
- *Політичні науки*

Випуск 79 (№ 12)

Київ – 2013

УДК 9.94

Гай–Нижник П.П., доктор історичних наук, академік Української академії наук, провідний науковий співробітник, Національний науково–дослідний інститут українознавства і всесвітньої історії (Україна, Київ), hai-nyzhnyk@ukr.net

Започаткування та розвиток українознавчих досліджень в Австралії у другій половині ХХ ст.

Висвітлюється започаткування та розвиток українознавчих досліджень в Австралії у другій половині ХХ ст., зокрема фондів, установ, закладів та університетських українознавчих програм.

Ключові слова: еміграція, Австралія, українознавство, україністика.

Hai–Nyzhnyk P.P., Doctor of Historical Sciences, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences, Senior Researcher, National Research Institute of Ukrainian and world history (Ukraine, Kyiv), hai-nyzhnyk@ukr.net

Foundation and development of Ukrainian studies in Australia in the second half of the XX–th century

The article covers the foundation and development of Ukrainian studies in Australia in the second half of the XX–th century, in particular funds, institutions and university of Ukrainian programs.

Keywords: emigration, Australia, Ukrainian, Ukrainian studies.

Гай–Нижник П.П., доктор історических наук, академік Української академії наук, ведучий научний співробітник, Національний науково–дослідницький інститут українознавства і всесвітньої історії (Україна, Київ), hai-nyzhnyk@ukr.net

Основание и развитие украиноведческих исследований в Австралии во второй половине ХХ в.

Рассматривается основание и развитие украиноведческих исследований в Австралии во второй половине ХХ в., в частности фондов, организаций, заведений и университетских украиноведческих программ.

Ключевые слова: эмиграция, Австралия, украиноведение, украинистика.

Перша виразна група українців, що прибула на поселення до Австралії по Другій світовій війні на підставі угоди 1947 р. між ІРО та австралійським урядом, складала 21 тис. осіб різного підданства. При цьому усі вони наполягли на тому, аби їх вважали етнічно українцями, а юридично – бездержавними. Згідно з австралійськими документами про натуралізацію іммігрантів, у 1950–1960–х рр. в Австралії налічувалося близько 21 тис. осіб українського походження. За австралійським переписом населення 1986 р., налічувалося 32 тис. 065 осіб української крові, що включало 27% осіб мішаного походження. Проте лише половина з них подала в переписі, що володіє українською мовою. З тих, що народилися поза Австралією (в тому числі й у Німеччині чи Австрії), 75% розмовляють українською мовою, а з народжених в Австралії – тільки 30%. Австралійське статистичне бюро 1986 р. подає також такі відомості: з осіб, народжених в Україні (старших від 15 років), 17,5% не розмовляли «добре» (not well) англійською мовою, а цілком ні (not at all) – 1,5%; подібні ж цифри були й для осіб, що народилися в СРСР – відповідно 22% і 7% [16].

Наукове життя, наука (Scholarship) українців в Австралії розвивалися у двох вимірах – в самій українській громаді та її установах і в загальноавстралійських інституціях. Водночас необхідно розрізняти плекання українознавчих наук та участь українців в інших наукових галузях.

По Другій світовій війні до Австралії прибула нова хвиля української еміграції, в лавах якої прибули й українські вчені, що займалися науковими питаннями українознавства та інших дисциплін. У 1949–1951 рр. з Європи до Австралії переселився ряд науковців – фахівців у галузі українознавства, які одразу ж включилися в громадську і культурну працю української спільноти, задовольняючи, насамперед, її основні запити. Ці особи стали одними з організаторів шкільництва, учителями, редакторами, публіцистами. Що ж до наукової діяльності, то вона носила здебільшого науково–популярний характер. Фахові українознавці, як і інші емігранти, на перших порах свого перебування на новій землі не мали змоги зосередити свою діяльність на науці й мусили зайнятися фізичною працею аби здобути кошти на прожиток, а для українознавства присвячували здебільшого вільний час.

Попри складнощі еміграційного життя саме ці, натхнені любов'ю до втраченої Батьківщини, люди виявили напо-

легливість та цілеспрямованість і поклали початок українознавчим дослідженням на п'ятому континенті. Головні зусилля зосереджувалися, переважно, через утворений 1950 року відділ Наукового Товариства ім. Т.Шевченка в Австралії (головні центри осідку були в Мельборні та Сідней, згодом виникли осередки в Аделаїді та Канберрі) [3;7;9]. Діяльність НТШ полягала в організації наукових доповідей і конференцій та у виданнях. Серед видатних членів Товариства були: літературознавець П.Богацький, мовознавець архієпископ С.Гаєвський, бібліографі Є.Пеленський та С.Радіон, психолог І.Рибчин, тюрколог Є.Завалинський, германіст Т.Ляхович, теолог–бібліст єпископ І.Прашко та інші [3;7;9].

30 березня 1976 р. у Сідней було засновано українську громадську й академічно–фінансову установу – Фундацію українознавчих студій в Австралії (ФУСА; Ukrainian Studies Foundation in Australia). Метою фундації було зібрання коштів на відкриття українознавчих досліджень в одному з австралійських університетів. Таку ідею під час своїх кількарізових наукових відвідин Австралії активно й плідно поширював професор Манітобського університету (Канада) Ярослав Рудницький. Головним друкованим органом стала газета «Вільна Думка» на чолі з редактором В.Шумським. Першим головою ФУСА став Степан Балко, потім – І.Гордів (1981–1992 рр.), а довголітнім фінансовим референтом – Б.Гут, який доклав багато особистих зусиль для створення розгалуженої мережі збирання пожертв по всій Австралії [2, с.228]. Переважна частина українців підтримала ці наміри й почала надавати пожертви. Зрештою, 1983 р. Фундація дійшла згоди з Університетом ім. Макворі в Сідней про відкриття Центру українознавчих студій, що стало початком українознавчих програм на університетському рівні в Австралії [1;4]. Як наслідок 1984 р. при Університеті ім. Макворі в Сідней було відкрито Центр Українознавчих Студій. Відтоді українознавці, зокрема молодого віку, фахово займаються науковою діяльністю в австралійських академічних установах, у яких було започатковано українознавчі програми.

Зазначу, що Центр українознавчих студій при Університеті Макворі в Сідней (ЦУСУМ; Ukrainian Studies Centre at Macquarie University), то є університетська програма, що була створена 1978 р. заходами Фундації Українознавчих Студій в Австралії (ФУСА). До цього акту спричинилися головний промотор Ярослав Рудницький, професор славістики з Канади, та група українських професорів в Австралії. Програма розпочалася у формі семінарів й літніх курсів українознавства в Університеті Макворі та в інших австралійських університетах (Фліндерса в Аделаїді, Монаша в Мельборні). На цих літніх курсах (1978–1982 рр.) навчали здебільшого викладачі з-поза Австралії: крім Ярослава Рудницького, Анна Бойцун, Микола Степаненко, а з місцевих – Володимир Чекалюк (Сідней), Юрій Смолич (Аделаїда), І.Гордів (Сідней) та інші. 1984 р. започатковано регулярну програму при Школі (факультеті) сучасних мов, мало місце аудиторне та кореспонденційне навчання. Першими викладачами програми були: Наталія Пазуняк (1984–1987 рр., Пенсильванський Університет, США) з лектором Г.Кошарською, Марта Гарасовська (1987–1989 рр., докторантка Альбертського Університету, Канада), Ярослав Балан, Сергій Ціпка, Анна Шимків (усі з Канади). Професорами–гостями на короткий час були також: соціолог Всеволод Ісаїв (Торонтський Університет, Канада) та історик Теодор Мацьків (Гайдельберзький Університет, Німеччина) [1;4;7].

Директором ЦУСУМ довший час працював І.Гордів (1985–1990 рр.). Згодом програму очолила Г.Кошарська, яка стала також керівником славістичного відділу в Школі сучасних мов. Фінансувала ці студії ФУСА. Пізніше фінансування програми перейшло до університетської адміністрації [1;4;7].

Майже одночасно із відкриттям Центра українознавчих студій при Університеті Макворі в Сідней (Ukrainian Studies Centre at Macquarie University), 1983 р. було відкрито другий лекторат української мови в Австралії – при Університеті ім. Монаша в Клейтоні поблизу Мельборну.

Лекторат очолив М.Павлишин [8;11]. Слід зазначити, що чех за національністю І.Марван, що був автором багатьох праць з балто-слов'янської, в тому числі й української, лінгвістики, був одним з ініціаторів введення української мови як матурального предмету в штаті Вікторія (1975 р.) і сприяв створенню Лекторату Україністики в Університеті ім. Монаша (1983 р.) [5]. Лекторат входить до складу відділення слов'янських мов (засновник і довіголітній голова І.Марван). Лекторат також веде науково-дослідну та видавничу працю, проводить наукові конференції. Під його керівництвом українську лінгвістику почали досліджувати Олеся Розаліон, Ліда Сидор, Тім Пілбров та ін. 1986 р. у цьому університеті захистила дисертацію перший докторант з україністики О.Дацьків-Розаліон [2;7;10;11].

Ряд науковців-дослідників інших дисциплін працювали згодом в австралійських установах, зокрема в Науково-Промисловій Дослідній організації Коммонвелту (Commonwealth Scientific and Industrial Research Organization – CSIRO): ентомолог С.Парамонов, лікар, фахівець в галузі генетики тварин Теодосій Нелукавий-Ней, агроном-фітопатолог М.Мандрик, хімік Я.Шевчик та інші [7;11].

Важливим поштовхом до утвердження українознавства в Австралії стало заснування 14 червня 1986 р. у Мельборні при Українській громаді Вікторії (УГВ) Допомогового фонду українознавчих студій (ДОФУС; Ukrainian Studies Support Fund). Фонд було створено з метою фінансування українознавчих досліджень в Університеті ім. Монаша чи якомусь іншому університеті Австралії. УГВ ще від 1983 р. фінансувала українознавчу програму в Університеті ім. Монаша, але 1986 р. було вирішено створити окремий фонд (мужі довір'я – В.Ботте, як перший голова Фонду, Я.Болюх, Я.Михайлишин). Комітет цього фонду став підкомітетом управи УГВ, який з 1987 р. очолив С.Лисенко, а членами стали Я.Михайлишин (скарбник), М.Сліпецький, Н. і Н.Грушецькі та О.Тарнавська [7;12].

ДОФУС розвинув широку інформаційну кампанію і збір пожертв по усій Австралії. 1986 р. Фондові було подаровано землю С.Понів, суттєву постійну підтримку виявляла українська кооператива «Дністер» (Мельборн). В підсумку, до червня 1988 р. було зібрано 500 тис. доларів і цієї суми вистачило на підписання довготривалого договору з Університетом. До 1990 р. ДОФУС об'єднав 725 жертводавців, серед яких такі меценати як Олена Іванна Куцик, Василь Голойда, Степан Салдат, Василь і Стефанія Фокшан, Степан Демид та інші. Від 1989 р. Фонд, спільно з лекторатом україністики у Монаші, двічі на рік видає бюлетень «Монашська Україністика» [7;12].

1983 р. у Мельборні було засновано Лекторат україністики ім. М.Зерова в Університеті ім. Монаша (Mykola Zerov Lectureship in Ukrainian, Monash University). Лекторат веде навчальні програми з української мови й літератури в рамках відділу славістики, готує аспірантів до дипломів магістра і доктора, здійснює науково-дослідну діяльність з українського літературознавства і лінгвістики, публікує книжки [8].

Веденню програми сприяли голова відділу славістики І.Марван, голова Української центральної шкільної ради Т.Сліпецька та УГВ, зокрема її голова С.Лисенко. Головним викладачем від початку існування лекторату є М.Павлишин, з яким від 1985 р. співпрацює О.Розаліон-Сошальська. Фінансується лекторат пожертвами від української громади, якими з 1986 р. адмініструє Допомоговий фонд українознавчих студій. 1988 р., коли було підписано договір між Університетом ім. Монаша та УГВ про постійне існування лекторату, його було названо на честь Миколи Зерова [8;12].

До 1993 р. на курсах лекторату навчалось понад 120 студентів, докторат (Ph. D.) отримали 2 кандидати, магістра (М. А.) – 1. З'явилось понад 100 журнальних статей україністики, було одержано державні та приватні дотації на проекти дослідження українського театру в Австралії, творчості М.Кміта, української лінгвістики [8;12]. Лекторат організував низку конференцій (спільно з НТШ Австралії – 1985 і 1990 рр., з Австралійсько-Новозеландською асоціацією

єю славістів – 1988, з Асоціацією українців Австралії – 1992) [12–15]. Лекторат підтримує зв'язки з українськими, американськими та канадськими осередками україністики, надає стипендії вченим та аспірантам з України. З квітня 1989 р. видається неперіодичний бюлетень «Україністика в Монаші» [8;12].

Досліджувалася й українська діаспора Австралії. До 1992 р. відбулося 5 конференцій, у яких брали участь і неукраїнці (Д. Ло Біяно, Д.Джапп, Ф.Аріна, Л.Кросс). Серію конференцій організували НТШ в Австралії спільно з лекторатами українознавства в Мельборні і Сідней за участі австралійських політиків і науковців. Конференції проводилися в Сідней (1983, 1988 рр.), Мельборні (1985, 1990 рр.) і Канберрі (1986 р.). Доповіді робилися як українською, так і англійською мовами, так само двома мовами друкувалися й тексти доповідей. Висліди цих конференцій появилися у серійному виданні «Історія українського поселення в Австралії» (Ukrainian Settlement in Australia) [7–9;12–15]. В червні 1988 р. у Мельборні відбулася міжнародна конференція на тему: «Російський імперіалізм і Радянський Союз» (організатор Л.Лаврівський). Науково-популярні статті деяких українських вчених друкувалися в Australian Ukrainian Review (з 1983 р.).

Школами українознавства опікується також Управа Української Центральної Шкільної Ради Австралії (УЦШР; Ukrainian Council of Education in Australia). Рада від 1964 р. видає в Мельборні двічі або тричі на рік «Інформативно-Методичний Листок» (свій друкований орган для вчителів українських шкіл), в якому вміщує допоміжні навчальні матеріали та методичні вказівки з українознавчих предметів, зокрема з історії України, географії, літератури і мови, а також інформацію про діяльність УЦШР і українських шкіл. До кінця 1993 р. вийшло 85 чисел «Лістка», що друкується циклостильною технікою з одноразовим накладом у 170–180 примірників. 1979 р. Д.Нитченко видав «Елементи теорії літератури і стилістики» для шкіл українознавства, педагогіки та інших шкіл середнього та вищого типу [2;6;10].

Врешті, 16 лютого 1990 р. у Мельборні було створено Асоціацію українців Австралії (АУА; Ukrainian Studies Association of Australia), яка об'єднує вчених, аспірантів з різних галузей українознавства та інших зацікавлених осіб з метою сприяння розвитку українознавства (україністики) в австралійських університетах. З 1990 р. АУА входить до Міжнародної асоціації українознавців, з 1991 р. підтримує зв'язок з Асоціацією славістів Австралії та Нової Зеландії. Головою АУА є М.Павлишин, 1992 р. вона нараховувала 16 членів. У січні 1992 р. АУА провела міжнародну конференцію «Україна в 1990-их рр.», а одноім'яну книгу випустив Університет ім. Монаша (1992 р.). Асоціація видає власний бюлетень [2,с.36].

До українознавчої роботи в Австралії долучаються, окрім вищезазначених установ, закладів і організацій, також Союз українських організацій Австралії (СУОА), Наукове товариство ім. Т.Шевченка в Австралії (НТША), австралійські «Просвіта», «Пласт», СУМ та інші національні українські організації та товариства на континенті.

Список використаних джерел

1. Жуківський А. Історія Центру Українознавчих Студій в Університеті Макворті // Збірник «Вільної Думки». – Сідней, 1995.
2. Енциклопедія української діаспори. – Київ; – Нью-Йорк; – Чикаго; – Мельборн, 1995. – Т.4.
3. Болюх М. Українська громада в Австралії // Сучасність (Мюнхен). – 1973. – Ч.4.
4. Кошарська Г. Центр Українознавчих Студій при Університеті Макворті в Сідней // Енциклопедія української діаспори. – Київ; – Нью-Йорк; – Чикаго; – Мельборн, 1995. – Т.4. – С.232.
5. Марван І. Північнослов'янський контекст української словозміни. – Аделаїда, 1983.
6. Мельників Ф. До історії української еміграції в Австралії // Українці у вільному світі. – Нью-Йорк, 1954.
7. Микитович Р. Українці в науці п'ятого континенту // Українська Діаспора (Канберра). – 1994. – Ч.5.

8. Павлишин М. Лекторат україністики ім. М.Зерова в Університеті ім. Монаша // Енциклопедія української діаспори. – Київ; – Нью-Йорк; – Чикаго; – Мельбурн, 1995. – Т.4. – С.110.
9. Радіон С. Нарис історії Наукового Товариства ім. Т.Шевченка в Австралії (1950–75). Бібліотека українознавства НТШ. – Мельбурн, 1976.
10. Chekaluk W.P. Australianism in Ukrainian Authors. Ukrainian Studies Foundation in Australia. – Canberra, 1979.
11. Jupp J. Immigration. – Sydney University Press, 1991.
12. Monash Scholars in Ukrainian Studies. – Toronto, 1986.
13. Ukrainian Settlement in Australia: 2–nd Conference. 5–7 April 1985. – Melborn, 1986.
14. Ukrainian Settlement in Australia: 4th Conference. – Sydney, 1989.
15. Ukrainian Settlement in Australia: 5th Conference. – Melborn, 1993.
16. Seneta E. Ukrainians in the 1986 Census. Urk. Settl. – A. S., 1989.

References

1. Zhukivs'kyj A. Istorija Centru Ukrai'noznavchyh Studij v Universyteti Makvori // Zbirnyk «Vil'noi' Dumky». – Sidnej, 1995.
2. Encyklopedija ukrai'ns'koi' dijaspori. – Kyi'v; – N'ju-Jork; – Chyago; – Mel'born, 1995. – T.4.
3. Boljuh M. Ukrai'ns'ka gromada v Avstralii' // Suchasnist' (Mjunhen). – 1973. – Ch.4.
4. Koshars'ka G. Centr Ukrai'noznavchyh Studij pry Universyteti Makvori v Sidnei' // Encyklopedija ukrai'ns'koi' dijaspori. – Kyi'v; – N'ju-Jork; – Chyago; – Mel'born, 1995. – T.4. – S.232.
5. Marvan I'. Pivnichnoslov'jans'kyj kontekst ukrai'ns'koi' slovozmyny. – Adela'ida, 1983.
6. Mel'nykiv F. Do istorii' ukrai'ns'koi' emigracii' v Avstralii' // Ukrai'nci u vil'nomu sviti. – N'ju-Jork, 1954.
7. Mykytovych R. Ukrai'nci v nauci p'jatogo kontynentu // Ukrai'ns'ka Diaspora (Kanberra). – 1994. – Ch.5.
8. Pavlyshyn M. Lektorat ukrai'nistyky im. M.Zerova v Universyteti im. Monasha // Encyklopedija ukrai'ns'koi' dijaspori. – Kyi'v; – N'ju-Jork; – Chyago; – Mel'born, 1995. – T.4. – S.110.
9. Radion S. Narys istorii' Naukovogo Tovarystva im. T.Shevchenka v Avstralii' (1950–75). Biblioteka ukrai'noznavstva NTSh. – Mel'born, 1976.
10. Chekaluk W.P. Australianism in Ukrainian Authors. Ukrainian Studies Foundation in Australia. – Canberra, 1979.
11. Jupp J. Immigration. – Sydney University Press, 1991.
12. Monash Scholars in Ukrainian Studies. – Toronto, 1986.
13. Ukrainian Settlement in Australia: 2–nd Conference. 5–7 April 1985. – Melborn, 1986.
14. Ukrainian Settlement in Australia: 4th Conference. – Sydney, 1989.
15. Ukrainian Settlement in Australia: 5th Conference. – Melborn, 1993.
16. Seneta E. Ukrainians in the 1986 Census. Urk. Settl. – A. S., 1989.

* * *

УДК 930.2:325.3(477.6/7):323.1

Гріза В.А., пошуковач кафедри історії України, Донецький національний університет (Україна, Донецьк), victor@krok.donetsk.ua

Історіографія 1950–1980-х рр. про національний фактор колонізаційних процесів в Південно-Східній Україні

Визначено місце сюжетів етнічної колонізації Південно-Східної України у загальному контексті історичних студій 1950–1980-х рр. Виокремлено два напрями дослідження відповідної проблематики. У межах першого вивчався сам процес освоєння Південної України, у контексті становлення тут певної господарської і соціальної системи, без особливої уваги на етнічний чинник та переважним дослідженням загальних питань іноземної колонізації. Відповідно другого напрямку колонізаційний аспект історії регіону розглядався в контексті вивчення соціальної структури, культурного розвитку національних меншин. У цілому праці вказаного періоду значно доповнили історіографію проблеми з питань німецької, грецької та сербської колонізації, до наукового обігу було введено велику кількість нових джерел.

Ключові слова: Південно-Східна Україна, колонізація, історіографія, студії, греки, німці-менноніти, серби.

Griza V.A., graduate student of department of history Ukraine, Donetsk National university (Ukraine, Donetsk), victor@krok.donetsk.ua

Historiography of 1950s–1980s as to the national factor of colonization processes in the South–Eastern Ukraine

The place of stories of ethnic colonization of the South–Eastern Ukraine is defined in the general context of historical studies in 1950s–1980s. Two directions of relevant problem research have been highlighted. Within the limits of the first direction the process of development of the Southern Ukraine has been studied in the context of forming a certain economic and social system, with no special consideration of an ethnic factor but preferential study of the problem of foreign colonization. In accordance with the second direction, the colonization aspect of the regional history has been examined in the context of studying the social structure and cultural development of national minorities.

The papers of this period greatly completed the historiography of the problem of German, Greek and Serbian colonization; a great number of sources were presented. However, the author notes that the Soviet historiography of the history of colonization processes in the South–Eastern Ukraine could not break ideological and methodological stereotypes of the official science.

Keywords: South–Eastern Ukraine, colonization, historiography, studios, the Greeks, the Germans–mennonites, the Serbians.

Griza V.A., соискатель кафедры истории Украины, Донецкий национальный университет (Украина, Донецк), victor@krok.donetsk.ua

Историкография 1950–1980-х гг. о национальном факторе колонизационных процессов в Юго-Восточной Украине

Определено место сюжетов этнической колонизации Юго-Восточной Украины в общем контексте исторических исследований 1950–1980-х гг. Выделены два направления исследования соответствующей проблематики. В рамках первого изучался сам процесс освоения Южной Украины, в контексте становления здесь определенной хозяйственной и социальной системы, без особого внимания на этнический фактор и преимущественным исследованием общих вопросов иностранной колонизации. Относительно второго направления колонизационный аспект истории региона рассматривался в контексте изучения социальной структуры, культурного развития национальных меньшинств. В целом работы указанного периода значительно дополнили историографию проблемы по немецкой, греческой и сербской колонизации, в научный оборот было введено большое количество новых источников.

Ключевые слова: Юго-Восточная Украина, колонизация, историография, студии, греки, немцы-меннониты, сербы.

Серед проблем історичної регіоналістики, що розробляються українською історичною наукою, чільне місце посідає історія заселення Південно-Східної України і формування етнічного складу регіону. Одним із плідних напрямів студіювання цієї проблематики є її історіографічний дискурс. Вельми цікавим у цьому контексті здається період 1950–1980-х рр.

Досліджуванням історіографічного профілю різних аспектів колонізації Південно-Східної України займаються чимало сучасних науковців. У переважній більшості відповідних праць історіографія 1950–80-х рр. розглядається як окремий епізод історіографічного процесу. Так, деякі питання історіографії 1950–80-х рр. німецької колонізації Південно-Східної України досліджували К.Лях [16], Е.Стьопченко [25]. Історію вивчення заселення греками Північного Приазов'я дослідили О.Капінус [15], історіографію сербської колонізації розглянуто О.Посунько [23].

Метою даної статті є з'ясування характеру висвітлення та оцінок етнічної колонізації Південно-Східної України